

KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI / 1275
Kültür Eserleri Dizisi / 161

**YUNUS EMRE
İLE İLGİLİ
MAKALELERDEN
SEÇMELER**

Hazırlayanlar
Hüseyin ÖZBAY
●
Mustafa TATÇI

Kapak Düzeni : *Dr. Ahmet SINAV*

ISBN 975 - 17 - 0784 - 6

© Kùltür Bakanlığı, 1990

Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın 10.12.1990-tarih ve YAPKUR
928.1. 2913 sayılı makam onayı ile birinci defa olarak
10.000 adet bastırılmıştır.

Başbakanlık Basımevi — 1991 Ankara

YUNUS EMRE'DE VAHDET-İ VÜCUD *

Nurettin TOPÇU

Anadolu Moğol istilâsından sonra ezilmiş, çökmüş bir vücut halinde idi. Kılıçla kargının son şakırtılarının şimşeklediği bedbaht iklimde kuvvet, son sözü söylemişe benziyordu. Böyle bir beldede güneşin doğması bekleniyordu. Bu toprağın üç asırlık müslüman sahipleri bir gerçek sahip, bir kurtarıcı, bir mehdî bekliyorlardı. İşte bu sırada Porsuk vadisinin nihayetlendiği ıssızlıktan,

Bu ne derttir ana derman bulunmaz

diyen feryad yükseldi. Ses topraktan fışkırıp arşa yükseldi. Rahmet istiyordu. Yerin gökle birleşmesini dileyen bir dua idi. Dağlara inen ve gönüllere dolan sonsuz rahmete doymuyordu. Bulutlar dağıldığı zaman dağ başlarında gözükken garip yolcunun iniltileri duyuldu:

*Ben ağlarım yana yana
Aşk boyadı beni kana
Ne âkılım ne divane
Gel gör beni aşk neyledi.*

Anadolu'nun havasında şimşekler yeni dağılmış, intikam kokularına bulanmış yatan gövdeler topraklarda ufalanmış; üstünde olup bitenlerden benzi sararmış toprak bitkin, yerler kan izi. Bir kere de o zaman bu ülkede ümidler ölmüştü. Hazreti Osman'ın katli ile başlayan, şakilerin İslâmı kana boğma teşebbüsleri, büyük İslâm halifesi Hazreti Muaviye'nin dehası ile bertaraf edildikten sonra, daha bir asır bile geçmeden İslâmı yine İslâm adı ile içinden yıkmak isteyenlerin fitnesi ile Emeviye Devleti yı-

(*) Türk Yurdu, sayı:319, İst. 1966, s.81-87

kılarak yerine geçen Abbasî saltanatı nasıl ki, İslâmî siyasî fitnelere kurban etmiş idiyse, onüçüncü asırda Asya'dan gelen Moğollar da Anadolu'da İslâm ruh ve davasını öylece boğmak istemişlerdi. Yirminci asırda tazelenen derd, altı yüz sene evvel bu toprakta, İslâmî filizlendiren neslin de derdi idi. Bu derdin dermanı Kılıçta mı aranacaktı? Hınç davasında her müşkülü çözen kılıç hak davasında neyi halletmiş ki? Kılıcın kabzası kalb olduğu zaman o da zarurî bir vasıta idi. Onu bir yerde bırakarak kalbi kullanmak, büyük Peygamberden sonra Hazreti Muaviyelerle Alparslanların ve Kılıç Arslanların, Fatihlerin ve Yavuzların en büyük silâhı olmadı mı? Filhakika ilk ve son kurtarıcı kalbdir. Sade aradaki karanlık yoldan kılıçla geçilir. Kurtarıcı kalb topraktan fıskırdı; acılarla beslendi; Tapduğun Dervişinde dile geldi:

*Acep şu yerde var mı ola
Şöyle garip bencileyin
Bağrı başlu, gözü yaşlu
Şöyle garip bencileyin*

Ancak bu garipliğin lûtfu sonsuzdur. Derviş her şeyden, bütün varlıklardan ayrıldığı için gariptir. O, bir olanı kazanmak için herşeyi kaybetmiştir. Büyük yalnızca kavuşmak, onda kendini bulmak için bütün insanları, sonsuz sevdası ve eşyası ile dünyamıza bırakmıştır. Vuslat başlamazdan önce bu hicran müthiştir, amansızdır. Onun duyulmaz acısındaki zevki tadan Derviş, o zevk ile yanan ruh sonsuz bir boşlukta mı kalacak? Hayır, herşeyi bırakan irade sonsuzluğu sarıcak, büyük yalnızca birleşmede kurtuluşunu arayacaktır. Bu ihtirası Lamartine bir şiirinde şöyle anlatmıştı:

*Akşam gelmeden önce, şüphenin Bâbillerinde yorgun,
Yol arkadaşlarımı yollarında kıvrılıp gitmelerine bırakarak
Yakub'un kuyusuna oturup, alnım ellerimin arasında
Kulaklarımı her türlü insan sözlerine tıkayabilecek miyim?
Ve cesareti küstahlık derecesinde olan adam (Hazreti Musa)
gibi,*

Hani Seninle karşı karşıya konuşmuştu, Sen de ona lütfettin

*Onu kendi gölgenle örttün, halbuki beni kefenimle
örteceksin.*

*Tıpkı onun gibi çölde yapa yalnız, büyük yalnızın imanî için-
de ölebilecek miyim?*

Tek başına varlığa hâkim olan bu ihtiras, her şeyden geçirici-
dir. Varlık ve yokluk onda değerini kaybeder: Cennet ve nimet-
ler de öyle. İki cihanın zevkleri ve nimetleri. Allah'a kavuşmanın
ihtirası içinde hiç olmaktadır:

*Aşkın aldı benden beni, bana seni gerek seni
Ben yanarım dün-ü günü, bana seni gerek seni
Ne varlığa sevinirim, ne yokluğa yerinirim
Aşkın ile avunurum, bana seni gerek seni*

*Cennet Cennet dedikleri bir ev ile bir kaç huri
İsteyene ver anları bana seni gerek seni
Yûnus dürür benim adım, gün geçtikçe artar odum
İki cihanda maksudum, bana seni gerek seni*

Şu tabiat, şu kâinat, şu varlık dediğin şeye dikkatle bak! On-
da ne görüyorsun? Aklınla değil, bütün varlığınla varlığa yaklaş.
Sen, ben, o var mı onda? Hayretle seyrettiğin âlemde ne sihirler
bulacaksın! Ağaçlardan Allah'a yükselen kollar, seherde boyun
bükmüş, Allah'a bakan nazlı çiçekler, akan suların hikmetine
hayran, kurtarıcı kudretin sahibi imiş gibi dimdik duran kavakla-
rın huzurunda akşamları secdeye kapanan dağlar. Bütün bunla-
rın temasına âşık yıldızların sabahlara kadar yukarıdan bize
faş ettiği sırlar. Ve bütün bunlar Hak'ka kavuşturan yolu gösteri-
yorlar. Böylelikle insan ruhunun ıslâhı, tabiatın esaslı fonksiyonu
oluyor. Gözlerimizin önünde dalını delip fırlayan yaprak Allah'ı
arıyor. Boşluğu yaran ağaç Allah'a uzanıyor. Dağları delen sular
Allah'a koşuyor. Bunların hepsi kendi gerçeğini aramakta. Hep-
sinde barınan O, fısıldayan O, gerçekten var olan O'dur. Herşey

O'nu arıyor ve bu arayışta biz, dağlarla taşlardan, ahularla kuşlardan ayrı değiliz:

*Dağlar ile taşlar ile çağırayım mevlâm seni
Seherlerde kuşlar ile çağırayım mevlâm seni
Sular dibinde mahi ile, sahralarda âhu ile
Abdal olup yahu ile çağırayım mevlâm seni*

Burada tabiatla mistik bir kaynaşmanın varlığı âşikârdır. Rûh ve tabiat ikiliğini ortadan kaldırarak ruhun eşya ile kalb kalbe beraber yaşadıktan sonra içsel bir hamle ile tabiatı kendi varlığında birleştirmesini, Almanlar sempatik sembolizm (Einfühlung) teorisi ile açıkladılar. Ruh ile tabiatın bu "sımsıkı kucaklaşması" dini hayatta, Allah'ı ararken vecdi doğuruyor. Vecd nedir? Ruh Allah'a götüren bu ilâhi iksir, bizi varlıktan varlığa çarpan içsel fırtınadır. Sanki bizden yükseklere serpilmiş bulunan sonsuz varlıklardan birine "Allah" diye atılıyoruz. O'nu yakalayınca Allaha ulaşacağımızın sevinci içimizden taşan bir ümit ummanını andırıyor. Başımız dönmüş ve varlığımızda ağırlıklarını duyuran bütün süflî unsurlar terkedilmiştir. Yükünden kurtularak hafifleyen benlik, boşluktaki engin mesafeyi bir hamlede aşarak göz dikilen varlığa çılgınca atılmış ve Onu yakalamıştır bile. Ancak ona, bir kurtarıcıya sığınır gibi sarılan benliğimizi, bu sığındığımız varlık, derhal ve kendisine sığındığımız anda hiç zaman geçirmeksizin atıyor; boşlukta başka bir varlığa fırlatıp atıyor. Kendisine yönelttiğimiz bu sonuncu varlık, kurtuluşunu arayan ruhun şimdi hedefi olmuştur; Ona "ALLAH" diye atılıyoruz. Kendisine temas ettiğimiz anda O da benliğimizi daha ilk temasında fırlatarak başka bir varlığa yöneltip atıyor. Allah O'dur, öyleyse. Lâkin O da başkasına gönderiyor. Ve böyle sonsuz atılışlarla her defasında başka bir varlığa sığınıyoruz, Allah'tır diye. Uçdan uca ok gibi fırlatılan benliğimiz, milyonlar yıldızlar gibi bütün varlıkları hamleler yaparak dolaşılıyor; her hamlesinde Allah'ı bulduğuna inanarak varlıklardan başka şey olmayan bütün parlak uçların böyle dolaşılmasına vecd diyoruz. O, her şeyde Allah'ı arayan ruhun hareketidir ve hamlelerinin sırası ile herşeyde onu bulmaktadır. Vecd

içinde murada eren ruhun şükür taşıran terennümlerini yine ondan dinleyelim:

*Canlar canını buldum, bu canım yağma olsun
Assı ziyandan geçtim, dükkânım yağma olsun
Ben benliğimden geçtim, gözüm hicabın açtım
Dost vaslına iriştim, gümanîm yağma olsun*

*İkilikten usandım, birlik hânına kândım.
Derdî şarabın içtim, dermanım yağma olsun
Varlık çün sefer kıldı, Dost andan bize geldi
Viran gönül nur doldu, cihanım yağma olsun*

*Geçtim bitmez sağınçtan, usandım yaz-ü kıştan
Bostanlar başın buldum, bostanım yağma olsun
Yûnus ne hoş demişsin, bal-ü şeker yemişsin
Ballar balını buldum, kovanım yağma olsun*

Vecdin gayesi vahdettir. Bu tabiatın ve bu sonsuz kâinatın önümüze serdiği çokluk resmî sadece bir oyundur; kendini çoklukla gizleyen birliğin oyunu. Her şeyin arkasında gizlenen Bir'i görmek Bir'i bulmak vahdet sırrına ermektir. Vahdet, iyi ile kötünün, ruh ile tabiatın, kanun ile kudretin birleştiği yerdedir. Vahdet sırrına ermenin yolu, varlıklarla kalb beraberliği yapmaktır. Bunun için de varlıktan ibaret safrayı kendinden atmak şarttır:

*Sen sende iken menzil alınmaz
Bahrî olmadan gevher bulunmaz*

*Yûnus ver canını Hakkın yoluna
Can vermeyince canan bulunmaz*

Bizim varlık hakkındaki bilgimiz, hakikatın yabancı bir dilde yapılan tercümesinden ibarettir. Varlıkla düşünce arasında tam manâsı ile yabancılık vardır. Ancak içsel olan mistik tecrübe vasıtasıyla varlığın gerçek mahiyeti yaşanarak anlaşılır. Mistik tecrübe, aşkın ocağında yapılır:

Aşk imamdır bize, gönül cemaat

Eşya ile ruhun arasında aşılmaz bir mesafe bulunmaktadır. Bu mesafeyi yok edip ortadan kaldıran gönüldeki aşktır. Sonsuzluğun bütün yolcuları bu mesafeyi aşk ile tayıyebilmişlerdir:

*Bir sâkiden içtim şarap, arştan yüca meyhanesi
Ol sâkinin mestleriyiz, canlar anın peymanesi
Bir meclistir meclisimiz, anda cığer kebab olur
Bir şem'dir bunda yanar, güneş anın pervanesi*

*Aşk oduna yananların, küllî vücudu nur olur
Old od bu oda benzemez, hiç belirmez zebanesi
Andaki mest olanların olur Enelhak sözleri
Hallâc-ı mansur gibidir en kemîne divanesi*

Aşkın eseri, varlıktaki şekillerle örtülüp gizlenen hakikatı tanımak için, çekirdeği kırıp bir olan özü elde etmektir. Bütün âleme saçılan bu aşkın kaynağı nerededir? Aşk dağlarda sevgilinin yüzünü görüyor. Her bir çiçekte bir başka hicranlı bakış buğulanmış. Rüzgârın iniltisi sonsuzluğa hasretindedir. İçli ve derin bir mırıldanışla hiçkırarak akan sular gerçek kaynaklarını arıyorlar. Varlığın her zerresinden sızan ses O'nun, söz O'nun, didar O'nundur. Nereden, neden, hangi zerreden O'nu ayırabiliriz? Varlığın aslı atomdur, denildi; ya atomun aslı ne olsun? Bölümler bütünden ayrılarak çıkıyorlar; ya bütün nereden çıkıyor? Bütün nedir, nerededir? Akıl, bu sırrı hiç bir zaman çözemeyecek. Bu hakikat, aklın verebileceği bir bilgi değildir, aşkın yaşattığı bir haldir:

*Bu sırrı ne bilsin usanlar, uyarlar
Ne varsın bu yola azıksız yayalar*

*Yûnus sen bir olgil, bir ile bir olgil
Bir olan âşıklar bu sırdan duyarlar*

Aşkın rolü, ruh cüz'ilere bağılılıktan kurtarmaktır, Cüz'inin mutlak inkârına kadar götürmektedir. Böylece ulaşılan vecd çerkiredeği kırıyor, içindeki özü elde ediyor. Ama onu hiç bir zaman aklın eline vermiyor, ancak kendinde yaşatıyor.

Tek tek varlıklardan sıyrılarak bütünde karar kılan aşk, onda murada eriyor; bütün sevinç bütün neşve ile doluyor. Varlığında bir damla şüpheye, korkuya, hattâ, bir damla düşünceye bile yer kalmayacak kadar dolmuştur. Taşınca da damla damla kendi kaynağı olan deryaya taşmaktadır. Onda sevinç, neşve, şükür aynı cevherdir; hepsi aynı deryaya taşmaktadır:

*Hakdan gelen şerbeti içtik Elhamdülüllâh
Şol kudret denizini geçtik Elhamdülüllâh
Şu karşiki dağları, meşeleri, bağları
Sağlık, safalık ile aştık Elhamdülüllâh*

*Kuru idik yaş olduk, ayak idik baş olduk
Havalandık kuş olduk, uçtuk Elhamdülüllâh
Tapduğun tapusunda, kul olduk kapusunda
Yûnus miskin çiğ idik, piştik Elhamdülüllâh*

Dinî tecrübe tamamlanmış, varlık vahdetinde gayesine ulaşmıştır. Mes'ele, bu tecrübenin yapılmasıdır. Maddî ve nesnel deney gözü ile çelişikliğe düşüren, aklın hudud ve iktidarını da aşan bu mistik tecrübenin doğrudan doğruya verisi ilâhî zuhurdur. Bu tecelli, bir defa Tur dağındaki incir ağacının vücudundan taşan nur dalgası olmuştu. Sonra o, Mesih'in vücudunda temaşa edildi. Hıra dağındaki melek de ondan bir haberdî. Vahdet sırrı çözüldüğü zaman buna ulaştıran mistik tecrübe, ilâhî varlığı, Yûnus'un gerçek benliği yerine koyarak kör benliği bertaraf etti.

*Beni bende demen, bende değilim
Bir ben vardır bende benden içeru*

Bu tecrübede vücudla alel'ade psikolojik tecrübenin konusu

olan egoist benlik yok edilmiş, vecdin ikame ettiği Allah ad ile varlığın bütününe içine alan mutlak benlik onun yerine geçmiştir. O aşktır, O bölünmez bütündür. O her şeyde gizlenen bir şeydir. Dağda ve deryada O, secdede ve duada O, gecede ve günde var olan hep O'dur. Onun kendi varlığı da büyük tecelliden başka bir şey değildir.

*Ete, kemiğe büründüm
Yûnus diye göründüm*

Eti ve kemiği sıyrın; işte O'nun sesi, O'nun kendi ifadesi:
*Ol kaadir-i kün feyekün, lütfedici Sübhan benim
Kesmeden rızkın veren cümlelere sultan benim
Nutfeden âdem yaratan, yumurtadan kuş türeten
Kudret dilini söyleten, zikreyleten sübhan benim*

*Hem batınem hem zâhirem, hem evvelem hem âhirem
Bu cümlesini yaratıp tertip eden Yazdan benim
Yoktur anda tercüman, andaki iş bana ayân
Bin bir adı vardır Yûnus, ol sahib-i Kur'an benim*

Bayezidi Bestamî 'den ve Halacı Mansur'dan Niyazi Misri'den ve Nesimi'den, Muhiddini Arabî ile Sadreddini Konevi ve Mevlânâ Celâleddini Rumi'den sonra en mükemmel ve açık ifadesini Yûnus da bulan Vahdet-i vücud mesleği inkâr değil, itmamdır. Hazreti Mevlânâ'nın da dediği gibi şaşılıktan kurtulmaktır. Allah ve Kâinat diye bir olan varlığı ikiye bölüp de iki görme hali, ruh için şaşılıktan başka bir şey değildir. Ancak ferd ferd eşya, şekiller ve tek tek varlıklar Allâh olamaz; şekiller halinde görünüyor. Ancak bu şekiller O'nun taayyünatıdır, belirtileridir. O eşya olur, hayat olur; dağ olur, sahra olur; yol olur, dava olur; mekân olur, zaman olur, kalb olur, iman olur; göz olur, bakış olur; aşk olur, hicran olur.

Vahdet-i vücud gözündeki Allahı Kâinat dışına esirgemek, O'nu dosdoğru tanımamaktır; O'na yarım iman etmektir; O'nu kendi kendisinden ayırarak düşünmektir. O'nun hilkatten ve kudretten tabiat kanunundan ayrılmayan varlığını tanımaksa O'na tam iman etmektir.

Hakikî İslâm inancına göre her şeyde gözükten Allah'ı her şeyden ayrı olarak düşünmek, tezada düşmektir. Ancak görebilecek göz lâzımdır. İbrahim Hakkı hazretlerinin dediği gibi,

*Görenedir Görene!
Köre nedir Köre ne?*

Her insan, âlemi kendi gözile görür; kendi kalb aynasında aksetmiş bulur. Çobanın dünyası çimenlik, midenin dünyası büyük bir yemlik, diplomatın fitne meydanı, zahidinki ibadet yeri, arifin âlemi gözyaşları ile yıkanan cennet, âşıkın dünyası ise bütün Allah'tır. Ama bir yandan inkârdaki gafil, öte yandan ham sofu O'nu itham ededursunlar, vahdet-i vücudcu neye baksa Allah'tan başka bir şey görmüyor. Kalb gözile tanıdığı âlemi kalbinden ayrı birşey görmeyen vahdet-i vücudcu kalbini de Allah'tan ayrı görmüyor. Mutlak hareket olan Allah'ın, varlıkla olduğu gibi aynı zamanda hakikat bilgisini veren kalb veya sevgi ile aynı olduğunu kabul etmek, varlıkla düşünce ve hareketi tek cevhere irca etmektedir ki bu, tam bir panteizm sistemidir. Ancak vahdet-i vücudun benimsediği panteizm'in garp panteizm'inden farkı, faraza Spinoza'nın panteizm'inde tek cevher olan Allah, hür olmayıp tam bir gereklilik (determinisme) dairesi içine kapalı olarak tanıdığı halde, vahdet-i vücuda göre Allah mutlak hürriyetin sahibidir; onun için déterminisme mevzuu bahs olmaz. O bilâkis mutlak iktidar, mutlak hürriyettir. Vecd halinin verdiği sonsuz ve yaratıcı neşve, sonsuz sevinç bu hürriyetin eseridir. Bu sebepten dinî hayatın gerçeğini yaşatan tasavvuf ve bahusus vahdet-i vücud, kendisini yaşayanlar için sonsuz hayat ve kuvvet kaynağıdır; hem de hakikatın ta kendisidir. Vahdet-i vücud inancına, sadece eşya ve olaylar arasındaki münasebetleri ve kâinat nizamı içerisindeki imkânları tanıtıcı olan akılla ulaşmak kabil olmadığı gibi, O'nun red ve inkârı da akılla mümkün değildir. O, muayyen prensiplere dayanan aklın sınırları dışında üstün bir keşiftir, akla üstün bir hususiyeti olan Allah'ı seziş halidir. Hakikat sırrına ermek için tabiat varlıklarını basamak yapan insan ruhunu tabiatın üstüne yükseltici bir temaşadır. Bir temaşadan da fazla bir şey, bütünlüde birlikte yaşanan bir hayattır.